

Jobban a vidék népének kultúráját, gondolkodásmódját és még sok olyasmit, ami a korszerű vezetéshez ma már elengedhetetlen.

Ismeretes, hogy a közeljövőben összeül a Román Kommunista Párt Országos Konferenciája. E nagy jelentőségű tanácskozás napirendjén szerepelnek „a gazdasági-társadalmi tevékenység vezetésének és tervezésének tökéletesítésére irányuló intézkedések” is. A pártkonferencia tanulságai, iránymutató határozatai minden bizonnyal hozzájárulnak majd vezetéstudományunk fejlesztéséhez, vezetési gyakorlatunk magasabb színvonalra emeléséhez és ily módon szocialista építésünk hatékonyságának növeléséhez.

KORUNK

TUDAT ÉS SZEMÉLYISÉG

A Román Kommunista Párt júliusi Országos Konferenciáját köszöntötte az a tudományos ülés, melyet a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája rendezett 1972. május 18—19-én.

A tudományos ülés, melyet a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének fő kérdéseivel foglalkozott. Széles körű és élénk vita folyt e társadalom fogalmáról, a nemzetgazdaság fejlesztéséről és korszerűsítéséről, a szocialista társadalmi-termelési viszonyok, a társadalmi élet vezetésének tökéletesítéséről.

Az alábbi cikk az ülés egyik vitaindító előadása.

A társadalmi tudat átalakulása hazánkban, a tömegek szellemi életében bekövetkezett változások a maguk sokrétűségében mintegy kínálkoznak a kutatás számára, s ugyanakkor visszautasítják a leegyszerűsítő magyarázatokat. A terepen végzett szociológiai, pszichológiai, etikai, politikai és jogi tudományok körébe vágó kutatások felszínre hozták a módosulások néhány vonatkozását. E viszonylag töredékes tanulmányozás eredményeinek fő erővonalai a szocialista tudat kialakulása és éretté válása köré rendeződnek.

Az összegyűjtött anyag még igen szegényes. Mégis kirajzolódik belőle, hogy a sokalakú szocialista tudat, annak gazdagodása kognitív és axiológiai vonatkozásban, a sokoldalúan fejlett emberi személyiség fokozatos kialakulása szerves alkotóeleme, következménye és egyben feltétele a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom és a kommunizmus megteremtésének.

A felmérésekből kiolvasható legjelentősebb változások közt említhetjük azt, hogy új politikai eszméket és értékeket teremtünk és sajátítunk el. Ezzel rokon az a szellemi átalakulás, amelynek nyomán kifejlődik a tömegek gazdasági tudata a jelenlegi körülmények között. Ez tulajdonképpen egy régi gazdasági pszichológia és mentalitás bonyolult, nem egyenes vonalú, hanem ellentmondásos átműködésének a folyamata. A vizsgálódásokból kiderül az is, hogyan formálódnak

ki a fiatal nemzedék soraiban az erkölcsi eszmények, milyen helyük van életszemléletükben a szakmai törekvéseknek. Felszínre kerültek különböző értékek, amelyeket az ifjú generáció asszimilált, s amelyek viselkedésének motivumaivá váltak.

Ha azonban sok kutatónak a tudattal foglalkozó, 1971-ig írt tanulmányait és cikkeit összehasonlítjuk azokkal a következtetésekkel, amelyeket Nicolae Ceaușescu elvtárs a tudat és a nevelés kérdésében az utóbbi időben megfogalmazott, megállapíthatjuk, hogy pártunk elemzése az említett írásoknál sokkal erőteljesebben, határozottabban és világosabban emeli ki a negatív jelenségeket, a lemaradást a tudatformálásban és a nevelőmunkában. Pártunk elemzése rámutatott a nevelőmunka megszervezésében mutatkozó súlyos hibákra, az erkölcsi, tudati tényezők ösztönző szerepét lebecsülő helytelen tendenciákra, a társadalmi tudat fejlődésének a társadalmi léthez viszonyított egyoldalú értelmezésére. A tudat lemaradását a lét mögött gyakran fatalista módon fogták fel, s ezzel az álelmélettel igazolták azokat a súlyos hiányosságokat, amelyek a nevelő-oktató munkában országos méretekben léteztek, de amelyeket a tudományos kutatás nem mutatott ki. Az e területen végzett tudományos elemzések észlelőkészsége elégtelen volt, akár csak az egyes jelenségek magyarázatára-értelmezésére irányuló ereje.

Úgy véljük, hogy ebben a történelmi pillanatban, amikor pártdokumentumaink a figyelem középpontjába helyezték az ideológia kérdéseit, elemeznünk kell a társadalmi tudat elméletének tudományos magyarázó-értelmező képességét. Annál is inkább, mert el kell ismernünk: e tekintetben fogalmaink téma igen szegényes. Ez az elmélet mindössze a „társadalmi tudatformák“ öt-hat fogalmára s néhány kategóriapárra (pszichológia—ideológia, közös tudat—elméleti tudat stb.) támaszkodik.

A társadalmi tudat elmélete mint fogalmak és általános megállapítások szerves rendszere a szociológia és a filozófia határterületén helyezkedik el. Általában a szociológia és sajátosan a tudatteória közötti interferencia nagy jelentőségű a neveléstudomány számára is. Kérdés most már: jelenleg milyen úton fejleszthetjük a társadalmi tudat és személyiség elméletét, hogyan tudjuk növelni elemző-értelmező-szintetizáló képességét a kutatásban és a szocialista tudatfejlődést tükröző adekvát fogalomrendszer kidolgozásában.

Ha aprólékosan megvizsgáljuk szociológiai, etikai, filozófiai irodalmunkat, megállapíthatjuk, hogy nem találunk benne szakmailag alkalmazható pontos választ arra, milyen stratégiát alkalmazunk ennek az elméletnek a fejlesztése érdekében. Unos-untalan ilyen formulákat ismételnek: „Szükség van az elméleti általánosításokra“, „Át kell térni az eleven szemléletről az absztrakt gondolkodásra“, „Fel kell emelkedni az absztrakttól a konkrétéhoz“ és így tovább. Miképpen járunk el, milyen technikát használunk, milyen szakaszokon át haladjunk, konkrétan mit kell tenni azért, hogy ez az új elmélet érvényesüljön, melyek a kutatáshoz szükséges gyakorlati terminusok — csak ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása fegyverezheti föl a tudományos kutatást hatékony taktikával. E kérdések annál is inkább jogosak és időszerűek, mert a rájuk adott válaszok még hiányosak. A fő probléma tehát: milyen stratégiákkal lehet megújítani és továbbfejleszteni ezt az elméletet.

*

Elvileg nagy vonalakban három stratégiát alkalmazhatunk a társadalmi tudatra vonatkozó elmélet meg- és újrafogalmazásában. Ezek közül nem mindegyik hat ki a tudati tények közvetlen, tapasztalati kutatására.

1. Összegezzük a különböző társadalmi csoportok tudatában ténylegesen végbemenő, kitapintható vagy nem kézzelfogható mutációkat, miután a terepen végzett felmérések rögzítették és viszonylagosan kvantifikálták e változásokat.

2. Átfogalmazzuk meglevő ismereteinket korszerű, viszonylag újonnan feltárt metodológiák felhasználásával, ami lehetővé teszi a régi ismeretanyag alapján az új kapcsolatok és vonatkozások megvilágítását.

3. A tudatra vonatkozó szociológiai fogalmak és megállapítások rendszerébe beleépítünk olyan kategóriákat és tételeket, amelyeket más rokon szaktudományok fogalmaztak meg, vagyis lényegi fogalmakban megragadott ismeretbővelettel dolgozunk.

A továbbiakban főleg az elsővel kívánunk foglalkozni, előbb azonban néhány szót a másik kettőről.

Az újabb módszerek használatával kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy az utóbbi két-három évtized a tudományban igen termékenynek bizonyult az új metodológiák tekintetében, amelyek általános érvényük következtében alkalmasnak tűnnek arra, hogy eredeti körüktől távol eső területeken is érvényesíteni lehessen őket. Így például az információelmélet felhasználható a társadalmi tudat vizsgálatában. Vagy ott van az általános rendszerelmélet. Igen gyümölcsöző lehet ezt lebontani a társadalmi tudat viszonylag autonóm területére, vagy a társadalmi tudat—társadalmi lét rendszerére. Ott van a kibernetika, s megemlíthetjük a mérés különböző új módszereit is, amelyek az egyszerű osztályozásból indulnak ki, s a közbeeső lépcsőfokokon keresztül eljutnak a sokdimenziójú osztályozáshoz és így tovább.

Ami a harmadik stratégiát illeti, számos olyan határtudományból átvehető fogalom van, amely hasznosítható a társadalmi tudat marxista szociológiai felfogásában. Ott van mindjárt a pszichológiában használt „motiváció“ fogalma, amelyet a társadalmi tudatra vonatkozó szociológiai felmérések gyakorlata még nem asszimilált, de amely lényeges kategória a tudatelmélet számára. Fel lehet használni a társadalmi antropológiát is, nem beszélve a társadalomlélektanról, amely igen releváns ebben a vonatkozásban. Ha a társadalmi tudat szociológiai elmélete minden szellemi megnyilvánulás szintéziseként fog fejlődni és gazdagodni, akkor az etika tudományában, az axiológiában és más tudományágakban most kialakuló kategóriákra is építeni kell.

*

Visszatérve az első stratégiához, megállapíthatjuk, hogy ez az út a terepen végzett rendszeres kutatásokhoz vezet, ez az a kimeríthetetlen kincsesbánya, ahonnan a szintézis és a fogalmiságba való felemelkedés számára alkalmasnak tűnő nyersanyagot kapjuk. Visszatekintve az utóbbi 8—10 évre, megállapíthatjuk, hogy valóban történt néhány ilyen, terepen végzett felmérés. De számuk, sajnos, igen alacsony ahhoz, hogy a szükséges információkat szolgáltatnák. Véleményünk szerint a társadalmi tudat kutatói gyakran két súlyos elméleti és metodológiai hibát követnek el.

Az első abban áll, hogy közvetlen megegyezést feltételeznek a megfigyelt (megfigyelhető) viselkedés és az érték-orientációk között. Más szóval: elhamarkodottan általánosítanak, a viselkedésből közvetlenül a meggyőződésre következtetnek. Holott a valóságban például a szocialista törvényesség előírásainak tiszteletben tartása mint viselkedés még nem fejezi ki közvetlenül a szocialista jogtudat jelenlétét, mint ahogy gyakran szimplista módon feltételezték. Ugyanígy a

munkanorma teljesítése sem jelzi *ipso facto* a munkához való pozitív szocialista erkölcsi viszonyulást és meggyőződést. Hasonlóképpen ennek a fordítottja sem érvényes abszolút módon. Bizonyos tudattartalmak (érték-orientációk) nem vezetnek önműködően következetes gyakorlati viselkedéshez (ami az elmaradott meggyőződés esetében szintén érvényes).

A második gyakori hiba nem annyira elméleti jellegű, mint inkább metodológiai természetű: olyan kérdőíveket állítanak össze, amelyek finoman sugalmazzák az alanyok számára a véleményt, a választást és az értékítéleteket, majd mindezeket bizonyos tudattartalmak jelenléteként mutatják ki. Néha könnyűszerrel pazar képet festenek a tudatról azáltal, hogy az említett kérdőívekkel és előre megfogalmazott válaszaik tömegével manipulálnak. Anélkül, hogy elutasítanók a kérdőívet mint kutatási eszközt, meg kell állapítanunk, hogy alkalmazásakor — főleg a véleménykutató anketók során — számtalanszor alacsony fokú az episztemológiai éberség.

A napi publicisztikában is találkozunk hasonló hibákkal, talán még nagyobb méretekben. Visszaélnék például azzal, hogy a megfigyelhető viselkedésből logikai dedukcióval közvetlenül a tudatállapotról következtetnek anélkül, hogy figyelembe vennék a közbeeső láncszemet: a *motivációt*, ami sajátosan áthatja a viselkedést. Sok olyan cikk vagy riport jelenik meg, amelyik így vagy úgy leírja, jellemzi ugyan a szocialista tudat fejlődését, de a dagályos kijelentések ellenőrizhetetlenségével vagy a pontos mérés nehézségeivel takarózva túlértékel bizonyos jelenségeket, túlcitál bizonyos tendenciákat. Így például egyes újságokban tágkeblűen értékeli valamelyik mezőgazdasági termelőszövetkezet parasztjainak szocialista öntudatát, holott az ugyanott közölt adatok éppen azt bizonyítják, hogy a parasztok nem vesznek részt a munkában, ami pedig egészen más magatartásra vall. A párt-dokumentumokban található bíráló elemzések arra hívják fel a figyelmet, hogy a társadalom szellemi életében bekövetkezett változások publicisztikai ábrázolásában is szigorú realizmusra van szükség. A tudományos kutatást ez arra inti, hogy a tömegek szocialista tudatában beállt tényleges változások felmérésekor őrizkedjék a felszínes lelkesedéstől és a publicisztikai fellengősségtől.

A tudatelmélet egyik szintetikus fogalma a sokoldalúan fejlett személyiség kategóriája. A társadalmi tudat teóriája hiányos lenne az embernek mint személyiségnek átfogó elemzése nélkül.

Véleményünk szerint egy ilyen elméleti konstrukciónak magában kell foglalnia az emberi személyiség következő dimenzióit:

a) A személyiségelmélet *pszichológiai dimenziója* a személyiségnek olyan strukturális szintje, amely az embert mint egyedet *biopszichikai* szempontból vizsgálja. A pszichológia, mint V. Pavelescu professzor megállapítja, még saját fogalmi-elméleti tartalma kialakulásának és tisztázódásának a drámáját éli, a személyiséglélektani kutatások, bár a legkülönbözőbb, gyakran egymásnak ellentmondó magyarázatokhoz vezetnek, mégis talán a legelőrehaladottabbak. Az embert nem szakítják ki létének társadalmi-kulturális kapcsolataiból, hanem elsősorban mint pszichikai, intellektuális, érzelmi és akarati *egységet* vizsgálják, a lelki reakciók összességét kutatják, összekapcsolják belső, szubjektív és külső, viselkedéshez tartozó oldalait. A világba való integrálódást, beépülést kifejező viszonyok kétségtelenül társadalmi töltésűek, társadalmilag motiváltak, de közvetlenül interpszichikus, szubjektumközi jellegűek is. Pszichológiai vonatkozásban

a személyiség magában foglalja a strukturált viselkedést mint megnyilvánulási mezőt, melynek dinamikáját, feszültségét a szubjektum tudata nyújtja az objektummal való viszonyában, valamint a szubjektív bensőt, mely a viselkedésben kognitív módon fejeződik ki (érzékelés, tanulás, szokás, modellalkotás stb.), és emocionális-affektív jellegű.

A pszichológiai dimenzió különbözteti meg igazán a személyiséget, ez interiorizálja, ez határozza meg a szubjektív átélést a természeti és társadalmi valósággal, a kultúra objektív tényeivel kiépített kapcsolatokban és az egyén viselkedésében. A kérdést erről az oldalról is meg kell világítani, de ennyi még nem elég.

b) A személyiségelmélet *szociológiai dimenziójában* az emberi egyéniség az egyik fél abban az informatív és integratív körforgásban, abban a dialógusban, melyet az ember mint szubjektivitás folytat a társadalommal mint objektivitással. Magukban a társadalmi viszonyokban valósul meg a „tisztán“ szubjektív én és a „tisztán“ társadalmi közötti konvergencia és összekapcsolódás. Pszichológiai viszonylatban a személyiség — amint láttuk — főleg a belső világ felé tárulkozik ki, s a feed-back jórészt negatív, abban az értelemben, hogy biztosítja a pszichikai rendszer stabilitását és önszervezését. Társadalmi-kulturális viszonylatban azonban a személyiség főleg a környezet felé fordul, a feed-back ebben az esetben pozitív: a külső feltételek változásával összefüggésben átalakítja a személyiség rendszerét, megváltoztatja és megszervezi a környezetet. A legtöbb szerző szerint a személyiség állandó dinamikus egyensúlyban van a társadalmi-kulturális környezettel. Ebből következik, hogy a személyiség állandóan változik, s ez a folyamat végigkíséri egész életét. A személyiség társadalmi jellegét ma már senki sem vonja kétségbe.

A személyiségtípus kérdése már jól ismert a pszichológiában és a szociológiában. Így például különbséget tesznek az adott emberi közösségben élők közös személyiségjegyeit tartalmazó *alapszemélyiség*, valamint a személyiséget státusa és szerepe szerint megkülönböztető „*státus*“-*személyiség* között.

A személyiségelmélet szociológiai dimenzióján lényegében a magában a *társadalmi tevékenységben*, elsősorban a *termelő* és *politikai* tevékenységben megnyilvánuló egyén—társadalom viszonyt értjük. A „homo faber“ nemcsak az ember eredetének, hanem az emberiség nemzedékenkénti újjászületésének is központi eleme. Minden nemzedék kihordja a maga személyiségtípusát, miközben „zoon politikon“ volta társadalmiasítja, integrálja az egyént. Nyilvánvaló tehát, hogy a teljes személyiségelméletnek „kölcson kell vennie“ a gazdasági és politikai tudományok esztét is.

Felmerül a kérdés, az alapvető személyiségtípusokat alakító-befolyásoló társadalmi tényezők közül melyek az elsődlegesek: a mikrocsoport (például a család) kötelékei, az osztályviszonyok vagy a nemzeti viszonyok? A sokoldalúan fejlett személyiség, ha az egyedet fejlődésében nézzük, elképzelhetetlen többek között a státus-személyiséghez és az alapszemélyiséghez tartozó tulajdonságok harmóniája nélkül. A marxista személyiségelméletnek szintetizálnia kell azokat a minőségi ugrásokat, amelyek a mai tudományos-műszaki forradalom eredményeként a személyiség tartalmában és orientációjában beálltak. Az emberi tényező elsőbbsége a technikaival szemben, az alkotóerők kibontakoztatása és értékesítése a gazdasági és társadalmi haladás szükségszerű előfeltételeivé válnak.

A szocializmus sokoldalúan fejlett embertípust követel, aki a „szakbarbárság“ helyett a specializálódás, a magas fokú szakképesítés híve, aki a békaperspektívájú kézműves-szemlélet helyett a munka finomsága és a mesteri készség

iránt fogékony, aki a felületes dilettantizmus helyett a sokoldalúan művelt ember kialakítását támogatja.

c) A személyiségelmélet *etikai dimenziója* az egyéniség strukturáltsági szintjét és módját fejezi ki. Ebben a struktúrában az egyéniség az erkölcsi magatartás szubjektuma, s mint ilyen, erkölcsi értékeket hordoz. Az etika a komplex személyiségelmélet egyik sarktudománya.

A múltban a személyiség elméleti megközelítése rendszerint az individualizmussal egybehangzóan történt, szembeállítva az én szubjektivitását a társadalommal. Ma a személyiségelméletnek figyelembe kell vennie azt, hogy a szocializmusban szerves egységnek kell léteznie az egyéni (szubjektív) és társadalmi (objektív) humánus, továbbá az egyéni és társadalmi érdekek, valamint a kollektivitás törvényeihez és igényeihez való alkalmazkodás, illetve az emberi autonómia és szabadság követelményei között.

Kérdés továbbá, hogy a szintézissé emelt személyiségelmélet össze tudja-e vagy sem egyeztetni a szociológiai, etikai és pszichológiai értelmező fogalmakat egy olyan állásponttal, amely egyidejűleg elő is ír bizonyos viselkedésnormákat. A pedagógiában különbséget tesznek a *képzett*, vagyis az étellel vívott harcban felfegyverzett, illetve a *művelt*, vagyis szellemileg teljesebb és harmonikusabb ember között. Montaigne szerint vezetőnek többet ér egy *jókötésű*, mint egy *jótémésű* fej. Az ismeretekre szükség van, de egymagukban még nem teszik műveltté az embert. A műveltség ugyanis megköveteli a magas fokú erkölcsi tudatot. A személyiségben az erkölcsi elem kettős kapcsolással kötődik a társadalmi-kulturális környezethez. Egyrészt *beleépíti* az embert a társadalmi viszonyok bonyolultságába; a szocialista erkölcsi tudat szempontjából ez humanista integráció: nem célja sem az egyén elszigetelése, sem pedig teljes feloldása a kollektivitásban. Másrészt *elhatárolja*, megkülönbözteti az embert, mivel a személyiség nem absztrakt valami, nem valamely közösség statisztikai átlaga, hanem az alkotóképesség viszonylag autonóm, sűrítetten egyéni kifejezése.

d) A személyiségelmélet *esztétikai dimenziója* újabb tudományt hív segítségül sajátos kérdéseinek megoldásához. Az ember vonzódik a széphez, különösképpen a mai ember érzi a szép kényszerű szükségét, hiszen keserű tapasztalatai vannak: átélte a rútat, azokat az egyoldalú és megcsontított viszonyokat, amelyeket vagy egy olyan politikai rendszer kényszerített rá, mely legszélsőségesebb formájában — a fasizmusban — nyíltan megtagadta az embert, vagy egy olyan technikai rend, melyben a haladás néha semmibe veszi az emberi szükségleteket.

A kulturális nevelésben meg kell teremteni az egyensúlyt a tudományos és a művészeti-irodalmi műveltség, a racionális magatartás és az emotív átélések között. Létezett egy olyan abszurd elmélet, amely szerint a tudomány eddig nem tapasztalt rendkívüli és látványos megvalósításai a csillagászatban és az űrkutatásban, a fizikában és a biológiában, a kibernetikában és a matematikában — úgymond — olyan strukturális változásokhoz vezetnek az ember lelkivilágában és értékrendszerében, amelyek a tudományos tisztánlátás egyeduralmát követelik meg, és fölöslegessé teszik a líraiságot, az affektivitást s idővel magát a művészetet is (alkotóképességet és befogadóképességet egyaránt), ezzel az emberi lelkiséget a perifériára taszítják, s megszüntetik formatív értelmét az ember életében. A tudomány különleges helyét és funkcióját a modern világ értékrendszerében a jelenlegi társadalmi-gazdasági okok magyarázzák, de a gyökerek messze, a kultúra kialakulásának és fejlődésének lényegét rejtő értelmekig nyúlnak vissza. A tudomány nemcsak igazság, hanem szépség és költészet is. De ha ettől eltekinünk,

akkor is az a lényeg, hogy a tudomány társadalmi és episztemológiai státusa nem-hogy kizárná, hanem egyenesen feltételezi az új értékdimenziók, a humanista törekvések felkarolását és megvalósítását. Nem a tudomány ismeretelméleti lényege, hanem a *társadalmi okok* torzíthatják el a tudomány természetes hivatását, fordíthatják a tudást az ember ellen.

e) A személyiségelmélet *axiológiai dimenziója* az emberi egyéniségben a szellem legnemesebb és legizgalmasabb kalandjának — a megismerésnek, az értékek feltárásának, terjesztésének, befogadásának és átélésének — impulzusát és közegét látja. A személyiség strukturáltságának ezen a szintjén az ember mint demiurgosz maga alkotja történelmét és civilizációját. A magas fokon értékmotivált személyiség meghatározott értékrendszernek megfelelően gondolkodik, tevékenykedik, él. Ez az értékrendszer az illető kultúrára és ideológiára jellemző.

L. M. Fjodorov úgy véli, hogy az ember értékékljai és értékorientációi döntő szerepet játszanak a személyiséget foglalkoztató kérdések megoldásában, magatartásának megválasztásában. Az értékirányulás A. G. Zdravomiszlov és V. I. Zsarov értelmezésében: „A személyiség struktúrájának az az eleme, mely köré, mint tengely köré, gravitálnak az ember törekvései és érzelmei, s amelynek alapján sok létkérdés megoldódik“ (*A munka iránti magatartás és a személyiség értékorientációja*).

A személyiség pszichológiai dimenziója azt jelenti, hogy figyelembe vesszük az *egyéni tudatot*, a szociológiai dimenzió megköveteli, hogy nagyobb súlyt helyezünk a *társadalmi tudatra*: előtérbe kerülnek a „státusok“ és szerepek, a *társadalmi értékek*, de mindez még nem meríti ki a személyiség lényegét. Az *etikai* és az *esztétikai* dimenzió megvalósítja a szintézist a *szubjektív én* és az *objektív társadalmiság*, a jó és a rossz, a kötelesség és a felelősség között a szépség esztétikai tudata szempontjából. Elsődlegesek a belső motivációk, az egyéni értékek, de ezek önmagukban még nem magyaráznak meg teljesen egy olyan bonyolult jelenséget, mint a személyiség. A tudat értékelméleti dimenziója átfogóan szintetizálja a társadalmi és egyéni tudatot, valamint az értékek által motivált és ugyanakkor értékeket termelő *társadalmi cselekvést*. Ezen a szerkezeti szinten a személyiség, az egyéni tudat, a szubjektív emberi és legnagyobb mértékben autonóm. Itt újra a személyiség belső szerkezetére tevődik át a hangsúly, s ez a strukturális elem az egyén társadalmiasodásának és személyiséggé válásának folyamatában, az objektív lét adottságainak eredeti, alkotó módon történő elsajátítása során alakul ki. Végső fokon éppen a társadalomban létező valóságos anyagi és szellemi viszonyok gazdagsága, a sokrétű társadalmi gyakorlat határozza meg a személyiség irányulását, benső életének gazdagságát. Ezeknek a különböző, változatos síkoknak a beépítése egy egységes elméletbe számos bonyolult metodológiai, logikai és episztemológiai kérdés megoldását feltételezi.

*

Az itt megfogalmazott nézetek nyilván nem merítik ki a felvetett problémát. De úgy tűnik, hogy maga a problémafelvetés és a megoldás keresése az elméleti konstrukció kiépítésének a stratégiája értelmében feltétlenül szükséges. E stratégiák széles körű megvitatása, a legmegfelelőbb stratégia kiválasztása és alkalmazása az egyetlen alapvető mód arra, hogy az útkeresés és a részleges eredmények helyébe egy gyümölcsöző, széles fronton alkalmazott eljárás, az integratív és kumulatív tudományos elmélet lépjen.

Alexandru Tănase—Mihail Cernea